บทนำ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘

มีเนื้อความต่อเนื่องมาจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในคำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙ คือ

๑. สุตตะ พระสูตรทั้งหลายรวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิทเทส

๒. เคยยะ ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด

๓. เวยยากรณะ ไวยากรณ์ คือ ความร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎก ทั้งหมดและพระสูตรที่ไม่มีคาถาเป็นต้น

๔. คาถา ความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถาเป็นต้น

๕. อุทาน พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร

๖. อิติวุตตกะ พระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตกะ ๑๑๐ สูตร

๗. ชาตกะ ชาดก ๕๔๗ เรื่อง

๘. อัพภูตธรรม เรื่องอัศจรรย์ คือ พระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่าง ๆ

๙. เวทัลละ พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วซักถามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น

ชาดก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกาย (ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาตกะ นิทเทส ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก)

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ นั้น ท่านจัดนิบาตไว้ ๑๗ นิบาต คือ เอกกนิบาต - เตรสกนิบาต เรียงตามลำดับ ๑ - ๑๓ ต่อจากนั้นเป็นปกิณณกนิบาต วีสตินิบาต ติงสตินิบาต และจัตตาฬีส-นิบาต ตามลำดับ

ส่วนในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก

ภาค ๒ นี้ ท่านจัดนิบาตตามจำนวนของคาถา ต่อจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ ดังนี้

๑๘.	ปัญญาสนิบาต	หมวดที่มี	๕๐	คาถาขึ้นไป มี ๓ ชาดก
๑๙.	สัฏฐินิบาต	หมวดที่มี	๖๐	คาถาขึ้นไป มี ๒ ชาดก
๒๐.	สัตตตินิบาต	หมวดที่มี	๗๐	คาถาขึ้นไป มี ๒ ชาดก

๒๑.	อสีตินิบาต	หมวดที่มี ๘๐	คาถาขึ้นไป	มี ๕	ชาดก
๒๒.	มหานิบาต	หมวดที่มี ๑๐๐	คาถาขึ้นไป	มี ๑๐	ชาดก
		(รวม ๒๒ ชาดก)			

การตั้งชื่อชาดก ภาค ๒

ลักษณะการตั้งชื่อชาดก โดยส่วนมากนำชื่อพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในชาดกนั้น ๆ มาตั้งเป็นชื่อชาดก เช่น มหาโพธิชาดกในปัญญาสนิบาต พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์มหาศาล ต่อมาได้ออกบวชเป็นปริพาชก จึงได้ชื่อว่ามหาโพธิปริพาชก หรือมหาสุตโสมชาดกในอสีตินิบาต พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุตโสม ได้ทรงช่วยพระสหายโปริสาทคือพระเจ้าพรหมทัตให้พ้นจากความเห็นผิด หรือชาดกทั้งหมด ๑๐ เรื่องในมหานิบาต ที่เรียกว่า ทศชาติ นั้น

ก็ใช้ชื่อของพระโพธิสัตว์มาตั้งเป็นชื่อชาดกโดยตรง เช่น เตมิยชาดก มหาชนกชาดก สุวัณณสามชาดก เป็นต้น

บางชาดกก็นำชื่อบุคคลที่โดดเด่นในด้านใดด้านหนึ่งของชาดกนั้น ๆ มาตั้งเป็น ชื่อชาดก เช่น นฬินิกาชาดก กล่าวถึงพระราชธิดานฬินิกาเสด็จไปทำลายตบะของดาบส หรือจูฬหังสชาดกและมหาหังสชาดกกล่าวถึงหงส์สุมุขเสนาบดีได้สละชีวิตของตนช่วยพญาหงส์ให้รอดพ้นจากอันตราย เป็นต้น

แนะนำการอ่านชาดก ภาค ๒

ชาดก ภาค ๒ มีโครงสร้างเช่นเดียวกับชาดก ภาค ๑ คือ ท่านร้อยกรอง ไว้ในรูปของคาถาเหมือนกัน การแปลจึงต้องแปลในรูปของคาถา และก่อนที่จะแปล เนื้อหาของคาถาแรกในแต่ละชาดก ได้กล่าวเปิดเรื่องไว้ด้วยข้อความในวงเล็บ ซึ่งเป็น คำพูดของตัวละครในชาดกนั้น ๆ หากมีการกล่าวโต้ตอบกันก็จะบอกชื่อผู้พูดไว้ในวงเล็บนั้นด้วย ในบางคาถาอาจมีคำกล่าวเปิดเรื่องไว้ในวงเล็บว่า (พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) พึงทราบว่า เป็นเนื้อความที่พระศาสดาตรัสเล่าเพื่อดำเนินเรื่องของชาดกตอนนั้น ๆ เท่านั้น ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ท่านนำมากล่าวไว้

ชาดก ภาค ๒ นี้ ส่วนมากเป็นเรื่องยาวมีตั้งแต่ ๕๐ คาถาขึ้นไป และมีผู้กล่าวเปิดเรื่องในวงเล็บหลายคน พึงทราบว่า เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสอ่านอรรถกถาได้ทราบความเป็นมาที่แท้จริงของแต่ละชาดกเท่านั้น หรือแม้จะไม่ได้ใส่ข้อความเปิดเรื่องไว้ในวงเล็บ แต่ถ้าผู้อ่านตั้งใจอ่านจริง ๆ ก็สามารถเข้าใจเนื้อหาของชาดกนั้น ๆ ได้เช่นกัน ดังนั้น การใส่ข้อความเปิดเรื่องไว้ในวงเล็บ จึงมุ่งเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่เพิ่งอ่านชาดกมิให้เกิดความสับสนเท่านั้น

อนึ่ง การย่อเรื่องในชาดก ภาค ๒ ก็ได้อาศัยรูปแบบมาจากชาดก ภาค ๑ กล่าวคือได้ย่อเรื่องทั้งที่มีปรากฏอยู่ในคาถาชาดกและอรรถกถาชาดก มาประมวลไว้ในบทนำนี้ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจเนื้อหาของชาดกเรื่องนั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังต่อไปนี้

๑๘. ปัญญาสนิบาต

๑. นฬินิกาชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์มหาศาล อุทิจจ-โคตร เมื่อเจริญวัยแล้วได้ศึกษาสำเร็จศิลปศาสตร์ จากนั้นจึงออกบวชเป็นฤาษี อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนได้ฌานและอภิญญา ต่อมาได้ปลุกปลอบพร่ำสอนอิสิสิงคดาบสผู้เป็นบุตรมิให้บ่นเพ้อรำพันถึงพระนางนฬินิกาที่ปลอมตัวเป็นฤาษีมาหลอกทำลายศีลให้วิบัติว่า แท้ที่จริงฤาษีผู้นี้เป็นนางยักษิณีที่ปลอมตัวมา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ควรลุ่มหลง อิสิสิงคดาบสกลับได้สติจึงตั้งใจเจริญพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จนกลับได้ฌานและอภิญญาอีกครั้งหนึ่ง

๒. อุมมาทันตีชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงสีพี พระมหากษัตริย์แห่งกรุงอริฏฐบุรี แคว้นสีพี เมื่อพระราชกุมารทรงสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์จากเมืองตักกสิลาแล้วก็ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา ต่อมาพระองค์ทรงพอพระทัยในนางอุมมาทันตีซึ่งเป็นภรรยาของเสนาบดีของพระองค์ แม้เสนาบดีจะกราบทูลถวายนางแด่พระองค์ก็มิได้ทรงรับ เพราะทรงพิจารณาเห็นว่า การประพฤติผิดในภรรยาของผู้อื่นเป็นความไม่ถูกต้อง ชาวเมืองจะครหานินทาได้ และจะได้รับความเดือดร้อนอย่างร้ายแรงในสัมปรายภพ อีกด้วย

๓. มหาโพธิชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์มหาศาล

อุทิจจโคตรชื่อโพธิกุมาร เมื่อสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์จากเมืองตักกสิลาแล้วกลับมาอยู่ครองเรือนได้ระยะหนึ่ง จึงสละทรัพย์สมบัติจำนวนมากออกบวช

เป็นปริพาชกไปบำเพ็ญฌานอยู่ในป่าหิมพานต์ ต่อมาท่านได้เดินทางไปอยู่จำพรรษา ณ พระราชอุทยานของพระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสีเป็นเวลา ๑๒ ปี และได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระเจ้าพรหมทัตให้เป็นผู้พิพากษาอรรถคดี ซึ่ง

ปริพาชกโพธิสัตว์ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม แต่กลับถูกอำมาตย์

ผู้พิพากษา ๕ คนที่ชอบรับสินบนในการพิพากษาอรรถคดีใส่ความนานัปการ

ปริพาชกโพธิสัตว์ได้แสดงธรรมเรื่องการคบมิตรโปรดพระเจ้าพรหมทัต แล้วทูลลา กลับไปอยู่ที่ป่าหิมพานต์ตามเดิม และได้มุ่งมั่นบำเพ็ญฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้นพร้อมทั้งเจริญพรหมวิหารตลอดชีวิต หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในพรหมโลก

๑๙. สัฏฐินิบาต

๑. โสณกชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชกุมารพระนามว่า อรินทมะ และมีพระสหายชื่อว่าโสณกกุมาร เมื่อทั้ง ๒ เจริญวัยแล้วได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาด้วยกัน ต่อมาอรินทมราชกุมารได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ กรุงพาราณสี ส่วนโสณกกุมารได้ออกบวชบำเพ็ญสมณ-ธรรมบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ภายหลังได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าอรินทมะ โดย

อุปมาด้วยคนบริโภคกามว่า เป็นเหมือนการบริโภคซากช้างไม่นานก็จะจมลงในห้วงน้ำใหญ่ พระเจ้าอรินทมะทรงเกิดความเบื่อหน่ายจึงได้สละราชสมบัติออกผนวช

๒. สังกิจจชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสังกิจจกุมาร บุตรของปุโรหิต และเป็นสหายของพรหมทัตราชกุมารแห่งกรุงพาราณสี เมื่อทั้ง ๒ เจริญวัยแล้วได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาด้วยกัน ต่อมาพรหมทัตราชกุมารมีความดำริที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตราชบิดา แม้สังกิจจกุมารจะทูลทัดทาน

ไว้ แต่พรหมทัตราชกุมารก็ไม่ทรงเชื่อฟัง สังกิจจกุมารคิดว่า ไม่มีประโยชน์ที่จะอยู่ร่วมกับบุคคลเหล่านี้ จึงออกบวชเป็นฤาษีไปบำเพ็ญฌานและอภิญญาอยู่ในป่าหิมพานต์ มีฤาษี ๕๐๐ เป็นบริวาร เมื่อได้ฌานและอภิญญาแล้ว จึงกลับมาแสดงเรื่องนรกและ สวรรค์ที่ผู้ทำกรรมชั่วและกรรมดีจะพึงได้รับในสัมปรายภพโปรดพรหมทัตราชกุมาร

๒๐. สัตตตินิบาต

๑. กุสชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากุสะครองราชสมบัติ ณ กรุง กุสาวดี พระองค์มีพระรูปไม่งามแต่มีพระปัญญามาก ทรงเอาชนะพระเทวีประภาวดี ซึ่งมีพระรูปงามด้วยพระปัญญาและความเพียรของพระองค์ และยังทรงเอาชนะข้าศึกด้วยพระปัญญาและพระปรีชาสามารถของพระองค์อีกเช่นเดียวกัน

๒. โสณนันทชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโสณบัณฑิต เมื่อเจริญวัย และเรียนจบพระเวทแล้วได้ออกบวชเป็นดาบสพร้อมด้วยบิดามารดาและน้องชายอยู่ที่ป่าหิมพานต์ ต่อมาโสณบัณฑิตได้ห้ามนันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายมิให้ปรนนิบัติบิดามารดา เพราะมักจะแสวงหาผลไม้ดิบมาให้บิดามารดาบริโภคอยู่เสมอ ๆ แต่นันทบัณฑิตไม่เชื่อฟังจึงถูกขับไล่ให้กลับไปอยู่ที่บรรณศาลาของตน และได้เจริญ

กสิณจนได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ จากนั้นจึงเหาะไปเฝ้าพระเจ้ามโนชะแห่งกรุง พรหมวัฒนะพร้อมทั้งรับอาสานำกองทัพไปยึดหัวเมืองทั่วชมพูทวีปมาเป็นเมืองขึ้นได้ เป็นผลสำเร็จ แล้วพาพระราชาเหล่านั้นมาขอขมาโทษโสณบัณฑิตผู้เป็นพี่ชาย โสณบัณฑิตได้แสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมแก่นันทบัณฑิตและพระราชาเหล่านั้น และอนุญาตให้นันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายได้ปรนนิบัติเฉพาะมารดาต่อไป

๒๑. อสีตินิบาต

๑. จูฬหังสชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ธตรัฏฐะ ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุมุขเสนาบดีช่วยชีวิตไว้ นายพรานเห็นความจงรักภักดีของหงส์สุมุขเสนาบดีจึงได้ปล่อยหงส์ทั้ง ๒ ไป แต่หงส์ทั้ง ๒ ได้ขอให้นายพรานนำไปเฝ้าพระเจ้าสาคละ และได้สนทนาธรรมกับพระเจ้าสาคละ ทำให้พระเจ้าสาคละมีพระราชหฤทัยเบิกบานจึงพระราชทานทรัพย์เป็นจำนวนมากแก่

นายพราน ส่วนหงส์ทั้ง ๒ ก็ได้บินกลับไปหาหมู่ญาติของตนด้วยความปลอดภัย

๒. มหาหังสชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ทอง ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุมุขเสนาบดีช่วยชีวิตไว้และหงส์สุมุขเสนาบดีได้แสดงมิตรธรรมแก่พญาหงส์และนายพราน จากนั้นได้ขอร้องให้นายพรานพาไปเฝ้าพระเจ้าสังยมะ เมื่อได้สนทนาธรรมกันแล้ว ปรากฏว่าพระเจ้าสังยมะและพระเทวีทรงพอพระทัย จึงทรงผูกมิตรกับหงส์ทั้ง ๒ แล้วทรงรับสั่งให้ปล่อยหงส์ทั้ง ๒ ไป

๓. สุธาโภชนชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคหบดีผู้มีทรัพย์มาก ได้บริจาคทานเป็นประจำทุกวัน เมื่อตายแล้วจึงไปบังเกิดเป็นท้าวสักกะ แม้บุตรของท่านอีก ๕ คน ก็ได้รับบริจาคทานเจริญรอยตาม เมื่อตายแล้วก็ไปบังเกิดเป็นเทพบุตร แต่บุตรคนที่ ๖ กลับเป็นคนตระหนี่ แม้จะมีทรัพย์มากก็ไม่ยอมบริจาคทาน ท้าวสักกะทรงเห็นว่าการกระทำของบุตรคนที่ ๖ เป็นการทำลายวงศ์ตระกูล จึงเสด็จมาจากเทวโลกพร้อมด้วยเทพบุตรทั้ง ๕ ผู้เป็นบุตร เพื่อทรงสอนบุตรคนที่ ๖ ให้ขจัดความตระหนี่และบริจาคทานต่อไป

๔. กุณาลชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกดุเหว่าชื่อกุณาละ ได้กล่าวตำหนิโทษของสตรีให้นกดุเหว่าชื่อปุณณมุขะผู้เป็นสหายฟังว่า สตรีเป็นคนที่ไม่มีความซื่อสัตย์ ชอบทำลายมิตร และมีจิตหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องกามคุณเป็นต้น ส่วนตัวท่านเองนั้นไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของสตรี

๕. มหาสุตโสมชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุตโสม ถูกโจรโปริสาทผู้เป็นพระสหายจับตัวไปเพื่อบูชายัญ แต่พระองค์ก็ได้ทรงสั่งสอนให้พระสหาย รู้จักผิดชอบชั่วดีจนสามารถกลับตัว และยังได้ทรงช่วยปลดปล่อยพระราชาผู้เป็นพระสหายอีก ๑๐๑ พระองค์ให้พ้นจากอันตรายอีกด้วย

๒๒. มหานิบาต

๑. เตมิยชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า

กาสิกราช ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเห็นพระราชบิดาพิพากษาลงโทษพวกโจรแล้ว พระองค์ทรงระลึกถึงอดีตชาติได้ว่า พระองค์เคยเป็นพระราชาและพิพากษาลงโทษคนเช่นนี้มาแล้ว และต้องไปเสวยผลกรรมในนรกเป็นเวลานาน ในชาตินี้จึงไม่ปรารถนาจะครองราชสมบัติและได้ทรงแกล้งทำเป็นคนใบ้ แม้จะถูกทดลองด้วย

วิธีการต่าง ๆ มาตลอดเวลา แต่ก็ไม่ยอมเจรจา พระราชบิดาจึงรับสั่งให้นำตัวท่านไปฝังในป่าช้า ทำให้ท่านได้โอกาสสอนนายสารถีแล้วเสด็จออกบรรพชา ต่อมาพระราชบิดาและชาวเมืองก็ได้ออกบรรพชาตามเป็นจำนวนมาก

๒. มหาชนกชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาชนก ขณะพระมารดาทรงพระครรภ์ได้หนีข้าศึกไปอาศัยอยู่กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ที่เมือง

กาลจัมปากะ เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ แล้วขออนุญาต

พระมารดาเดินทางไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือแตกจมลงในมหาสมุทร ในขณะที่ท่านกำลังว่ายน้ำช่วยเหลือตนเองอยู่ในมหาสมุทรเป็นวันที่ ๗ นั้น นางมณีเมขลา ซึ่งเป็นเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรได้ช่วยเหลือนำท่านไปส่งขึ้นฝั่งที่กรุงมิถิลา

ต่อมาอำมาตย์และปุโรหิตเป็นต้นได้อภิเษกพระมหาชนกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ กรุงมิถิลา สืบต่อจากพระเจ้าโปลชนกผู้เป็นพระเจ้าอาซึ่งไม่มีพระราชโอรสมีแต่พระธิดา เพราะพระองค์ทรงรับสั่งไว้ก่อนสวรรคตว่า ถ้าผู้ใดรู้ปริศนาธรรม ๑๖ ข้อ และทำให้พระราชธิดาสีวลีของเราพอพระทัยได้ ก็ให้พร้อมใจกันอภิเษกผู้นั้นขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติสืบไป

พระเจ้ามหาชนกทรงครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรม ทรงสร้างความเจริญมั่นคงและประชาชนก็อยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นจึงเสด็จออกบรรพชา แม้พระมเหสีจะทูลอ้อนวอนอย่างไรก็ไม่ยอมเสด็จกลับ ทรงบำเพ็ญฌานให้เกิดขึ้นและเมื่อดับขันธ์แล้วก็ได้ไปสู่พรหมโลก

๓. สุวัณณสามชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส เลี้ยงดูบิดามารดาผู้เป็นดาบสตาบอดอยู่ในป่า ต่อมาวันหนึ่งสุวรรณสามดาบสไป

ตักน้ำและถูกพระเจ้าปิลยักษ์ยิงด้วยลูกศร ท่านได้ทูลถามพระเจ้าปิลยักษ์ว่ายิง

ข้าพเจ้าทำไม พระองค์ตรัสตอบว่า เข้าใจผิดด้วยคิดว่าเจ้าเป็นคนไล่เนื้อให้หนีไป ก่อนจะสลบล้มลงไป ท่านได้ทูลขอร้องว่า ขอพระองค์โปรดช่วยเลี้ยงดูบิดามารดาแทนข้าพระองค์ด้วย

พระเจ้าปิลยักษ์เข้าพระทัยว่าสุวรรณสามตายแล้ว จึงเสด็จไปนำบิดามารดาของสุวรรณสามมาดูศพ เมื่อท่านทั้ง ๒ มาดูแล้วจำได้ว่า เป็นบุตรของตนจริง ๆ จึง พากันร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าเวทนา จากนั้นจึงได้ทำสัจกิริยาขอให้พิษร้ายออก

จากร่างกายของสุวรรณสาม นอกจากนี้เทพธิดาอีกองค์หนึ่งก็มาช่วยทำสัจกิริยาด้วย

เมื่อสุวรรณสามฟื้นจากสลบแล้วจำความต่าง ๆ ได้ จึงแสดงธรรมแก่พระเจ้าปิลยักษ์และให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ พระโพธิสัตว์ปรนนิบัติบิดามารดาจนท่านทั้ง ๒ สิ้น ชีวิตแล้วจึงได้ดับขันธ์ไปสู่พรหมโลก

๔. เนมิราชชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ทรงบำเพ็ญฌาน สมาทานอุโบสถศีลมิได้ขาด ทรงชี้แจงทางสวรรค์แก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ประชาชนเหล่านั้นทำบุญแล้วตายไปเกิดในสวรรค์ เมื่อระลึกถึง

อุปการคุณของพระราชาจึงให้มาตลีเทพบุตรนำเวชยันต์ราชรถไปรับพระเจ้าเนมิราชให้ขึ้นไปเยี่ยมชมสวรรค์

มาตลีเทพบุตรได้นำพระเจ้าเนมิราชไปชมนรกต่าง ๆ แล้วแสดงบุพกรรมของสัตว์นรกเหล่านั้นให้สดับ จากนั้นได้นำไปชมสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และแสดงบุพกรรมของเหล่าเทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นให้สดับ ต่อจากนั้นจึงนำไปเยี่ยมท้าวสักกเทวราช พระเจ้าเนมิราชทรงแสดงธรรมแก่ท้าวสักกเทวราชและเทพบริวารเป็นจำนวนมาก

เมื่อมาตลีเทพบุตรนำพระเจ้าเนมิราชกลับมาส่งที่มนุษยโลกแล้ว พระองค์ทรงสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในบุญกุศลมีการให้ทานเป็นต้น เมื่อพระเกษาหงอกแล้วก็ได้เสด็จออกบรรพชา บำเพ็ญฌานสมาบัติให้เกิดขึ้น และเมื่อสวรรคตแล้วจึงได้ไปสู่พรหมโลก

๕. มโหสธชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมโหสธบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญามากและเฉลียวฉลาดมาตั้งแต่เยาว์วัย ได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ สำเร็จลุล่วงจนเกียรติคุณแพร่ขจรไป พระเจ้าวิเทหะทรงทราบข่าว จึงโปรดให้นำตัวไปเข้ารับราชการเป็นบัณฑิตประจำราชสำนัก

ในเบื้องต้นของการรับราชการประจำราชสำนัก มโหสธบัณฑิตไม่ได้รับความเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะเหล่าบัณฑิตผู้อาวุโสมักจะหาเรื่องใส่ความอยู่เสมอ ๆ แต่มโหสธบัณฑิตใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้รอดพ้นจากข้อกล่าวหาได้ทุกเรื่อง และต่อมาท่านได้คู่ครองที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดคอยช่วยแก้ไขปัญหาให้อีกด้วย

ภายหลังจากที่มโหสธบัณฑิตได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีแล้ว ท่านได้รับอาสาพระเจ้าวิเทหะยกกองทัพไปปราบพระเจ้าจูฬนี พระเจ้าจูฬนีทรงยินยอมสงบศึกและขอร้องให้มโหสธบัณฑิตไปรับราชการอยู่กับพระองค์ เมื่อพระเจ้าวิเทหะสวรรคต

มโหสธบัณฑิตจึงตัดสินใจเดินทางไปรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจูฬนีแห่งเมืองปัญจาละ แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะการถูกเหล่าอำมาตย์อาวุโสคอยใส่ความอยู่เสมอ

มโหสธบัณฑิตได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และได้นางปริพาชิกาคนหนึ่งคอยช่วยเหลือจนทำให้ปัญหาเหล่านั้นคลี่คลายไป ต่อมานางปริพาชิกาคนนั้นได้ทูลขอให้พระเจ้าจูฬนีประกาศเกียรติคุณของมโหสธบัณฑิตให้ปรากฏในท่ามกลางมหาชน โดยทำให้มหาชนเห็นความสำคัญของมโหสธบัณฑิตว่า พระเจ้าจูฬนีทรงยอมสละชีวิตของพระมารดา พระเทวี พระราชโอรส พระสหาย ปุโรหิต และชีวิตของพระองค์ได้ แต่จะไม่ยอมสละมโหสธบัณฑิตให้แก่ผีเสื้อน้ำ ทำให้เกียรติคุณของ

มโหสธบัณฑิตแพร่ขจรไกลไปทั่วทุกทิศ

มโหสธบัณฑิตรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจูฬนีท่ามกลางปัญหาและอุปสรรคนานัปการ แต่ท่านก็ใช้ปัญญาอันเฉลียวฉลาดแก้ไขปัญหาทุกอย่างให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีมาโดยลำดับ เมื่อท่านสิ้นอายุแล้วจึงไปเกิดในเทวโลก

๖. ภูริทัตตชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อภูริทัต ได้ตั้งความปรารถนาอยากไปเกิดในเทวโลก จึงไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวกแห่ง

หนึ่งในถิ่นมนุษย์ แต่ถูกพราหมณ์หมองูผู้รู้มนต์อาลัมพายนะจับตัวไปเที่ยวแสดงละครหาเงินตามสถานที่ต่าง ๆ

ต่อมานาคพี่น้องชาย ๓ ตนได้มาช่วยเหลือพญานาคภูริทัตให้รอดพ้นจากพราหมณ์หมองูไปได้ นาคพี่ชายมีความแค้นเคืองจึงคิดจะทำลายชีวิตพราหมณ์หมองูนั้น แต่ถูกนาคน้องชายซึ่งกลัวตกนรกห้ามปรามไว้ เพราะพราหมณ์หมองูผู้นี้เป็นผู้รู้พระเวทและเป็นผู้สาธยายมนต์ ใคร ๆ ไม่ควรทำลาย พญานาคภูริทัตได้ชี้แจงให้นาคน้องชายทราบว่า ความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความเข้าใจผิด การปฏิบัติตามลัทธิของพราหมณ์เช่นนี้เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง

พญานาคภูริทัตได้มุ่งมั่นรักษาอุโบสถศีลจนตลอดชีวิตแล้วจึงไปเกิดในเทวโลกตามความปรารถนาพร้อมด้วยบริษัทอีกเป็นจำนวนมาก

๗. จันทกุมารชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมารราชโอรส ของพระเจ้าเอกราชแห่งเมืองปุปผวดี ถูกพราหมณ์ปุโรหิตชื่อขัณฑหาละ ผู้มีจิตริษยา ออกอุบายทูลยุยงให้พระเจ้าเอกราชปลงพระชนม์เพื่อทำการบูชายัญด้วยสิ่งที่สละได้ยากแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์

พระเจ้าเอกราชทรงหลงเชื่อจึงรับสั่งให้จับพระจันทกุมารพร้อมด้วยคนอื่นอีกเป็นจำนวนมากแล้วให้นำไปมัดไว้ที่ปากหลุมบูชายัญ แม้พระมเหสีจะทูลวิงวอนขอชีวิตพระจันทกุมารแต่พระเจ้าเอกราชก็ไม่ทรงยินยอม ท้าวสักกเทวราชจึงเสด็จลงมาช่วยชีวิตพระจันทกุมาร และทรงตำหนิการกระทำของพระเจ้าเอกราชว่าไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง

เมื่อพระจันทกุมารทรงรอดพ้นจากความตายแล้ว ประชาชนพากันรุมประชาทัณฑ์ ขัณฑหาลปุโรหิตด้วยก้อนดินจนถึงแก่ความตาย และปลดพระเจ้าเอกราชออกจากตำแหน่งพระราชาแล้วขับไล่ให้ไปเป็นคนจัณฑาลอยู่นอกเมือง พร้อมทั้งอภิเษกพระจันทกุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติต่อไป

พระจันทกุมารทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงยึดมั่นอยู่ในกุศล และ

เสด็จไปบำรุงพระบิดาซึ่งถูกขับไล่ให้ไปอยู่นอกเมืองเป็นประจำ เมื่อสวรรคตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์

๘. มหานารทกัสสปชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวมหาพรหมชื่อนารทะ เห็นพระราชธิดาพระนามว่ารุจาของพระเจ้าอังคติที่ทรงพยายามเปลื้องพระราชบิดาให้พ้นจากความเห็นผิด เพราะพระเจ้าอังคติทรงเชื่อถือคำสอนของคุณาชีวกที่ว่านรกไม่มี สวรรค์ไม่มี โลกหน้าไม่มี บิดามารดาไม่มี บุญบาปไม่มี สัตว์จะดีจะชั่วก็ดีเอง ชั่วเอง จากนั้นพระองค์ทรงละเว้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจแล้วหันมาเสวยสุราเมรัยและบริโภคกามคุณอย่างเดียว

พระราชธิดารุจาทรงพยายามสอนให้เห็นว่า ความเชื่อเช่นนั้นเป็นความเชื่อ

ที่ผิด เพราะนรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกหน้ามี บิดามารดามี บุญบาปมี ฯลฯ เพราะพระองค์เคยประสบมาแล้ว เมื่อพระเจ้าอังคติทรงสดับแล้วพอพระทัยใน

คำสอนของพระธิดา แต่ยังหาคลายทิฏฐิไม่ พระราชธิดารุจาจึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานให้สมณพราหมณ์หรือเทวดา พระอินทร์ พระพรหมลงมาช่วย

เมื่อท้าวมหาพรหมทราบสัตยาธิษฐานแล้ว จึงลงมาแสดงโทษแห่งความเห็นผิดให้พระเจ้าอังคติสดับ ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมิจฉาทิฏฐิแล้วทรงบำเพ็ญกุศลมีการให้ทานเป็นต้น และเมื่อสวรรคตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์

๙. วิธุรชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ชื่อวิธุระผู้สอนอรรถธรรม แด่พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะแห่งกรุงอินทปัตถ์ แคว้นกุรุ พระนางวิมลาเทวี

มเหสีของพญานาควรุณได้ฟังกิตติศัพท์ของวิธุรบัณฑิตแล้วอยากจะฟังธรรมของท่าน จึงออกอุบายลวงพญานาคผู้สวามีว่า แพ้ท้องอยากจะกินหัวใจของวิธุรบัณฑิต

พญานาควรุณจึงขอให้นางอิรันทตีบุตรีไปเที่ยวแสวงหาชายหนุ่มที่สามารถนำหัวใจของวิธุรบัณฑิตมายังนาคพิภพได้แล้วจะยกนางให้เป็นภรรยา เมื่อปุณณกยักษ์เสนาบดีผู้หลงรักนางอิรันทตีมาเป็นเวลานานได้ทราบข่าวจึงรับอาสาจะไปนำหัวใจของวิธุรบัณฑิตมาให้ได้ จากนั้นจึงเหาะไปที่กรุงอินทปัตถ์ แล้วท้าพนันเล่นสกากับพระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะว่า ถ้าตนแพ้ก็จะยกลูกแก้ววิเศษให้ แต่ถ้าพระองค์แพ้ก็จะต้องยกวิธุรบัณฑิตให้ข้าพระองค์ ผลการเล่นพนันสกาปรากฏว่าพระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะทรงพ่ายแพ้จึงต้องยกวิธุรบัณฑิตให้แก่ปุณณกยักษ์เสนาบดีตามสัญญา

วิธุรบัณฑิตได้ขอร้องปุณณกยักษ์เสนาบดีให้พักอยู่ที่กรุงอินทปัตถ์ต่ออีกเป็นเวลา ๓ วัน เพื่อจะได้แสดงราชวสตีธรรม (คุณสมบัติของความเป็นข้าราชการที่ดี) แก่บุตรธิดา วงศาคณาญาติและมิตรสหายที่กำลังรับราชการ หรือมีความประสงค์จะเข้ารับราชการในราชสำนักของพระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะ เพื่อให้นำไปประพฤติปฏิบัติสำหรับเตรียมตัวเป็นข้าราชการที่ดีต่อไป เมื่อครบกำหนด ๓ วันแล้ววิธุรบัณฑิตจึงไปทูลลาพระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะ ออกเดินทางไปกับปุณณกยักษ์เสนาบดี

ปุณณกยักษ์เสนาบดีให้วิธุรบัณฑิตจับหางม้าสินธพมโนมัยพาเหาะไปจนถึง

กาฬคิรีบรรพตแล้วคิดหาอุบายต่าง ๆ นานา ที่จะฆ่าวิธุรบัณฑิตแล้วควักเอาเฉพาะหัวใจไป แต่วิธุรบัณฑิตได้แสดงสาธุนรธรรม ให้ปุณณกยักษ์เสนาบดีฟังจนยอมล้มเลิกความตั้งใจที่จะฆ่า จากนั้นจึงพาวิธุรบัณฑิตเหาะไปมอบให้แก่พญานาควรุณถึงนาคพิภพโดยปลอดภัย

วิธุรบัณฑิตได้แสดงธรรมแก่พญานาควรุณและพระนางวิมลาเทวี ทำให้ทั้ง ๒ พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างมาก จึงทำสักการะนานัปการแก่วิธุรบัณฑิตแล้วรับสั่งให้ปุณณกยักษ์เสนาบดีและนางอิรันทตีผู้ภรรยานำวิธุรบัณฑิตไปส่งที่กรุงอินทปัตถ์ แคว้นกุรุ พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะทรงรับสั่งให้มีงานมหรสพที่กรุงอินทปัตถ์เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการกลับมาของวิธุรบัณฑิต

วิธุรบัณฑิตได้แสดงธรรมแก่ประชาชน ถวายอนุสาสน์แด่พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยะ ให้บำเพ็ญบุญมีให้ทานและรักษาอุโบสถศีลเป็นต้น จนตลอดชีวิตแล้วไปสู่เทวโลก

๑๐. เวสสันตรชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงประสูติในวันที่พระราชบิดาทรงทำประทักษิณพระนคร และพระราชมารดากำลัง เสด็จชมร้านตลาด จึงทรงได้นามว่า เวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาค ทานโดยที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรงพอพระทัยที่จะบริจาคให้เป็นทานได้

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วได้บริจาคพญาช้างปัจจัยนาค ให้แก่พราหมณ์ ๘ คนที่มาทูลขอ ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นจึงรวมตัวกันขับไล่ให้ไปอยู่ที่เขาวงกต แต่ก่อนที่จะเสด็จไปก็ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน แม้ในขณะที่กำลัง

เสด็จออกจากพระนครก็มีผู้มาขอราชรถพร้อมทั้งม้าทรง พระองค์ก็ทรงบริจาคให้เป็นทานอีก

พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรี พระโอรส และพระธิดา ดำเนินด้วยพระบาท ผ่านเมืองเจตราชไปถือเพศเป็นฤาษีอยู่ ณ บรรณศาลาที่เขาวงกต เสวยผลหมากรากไม้เป็นอาหาร เวลาผ่านไป ๗ เดือน พราหมณ์ขอทานชื่อชูชกได้เดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดา คือ ชาลีและกัณหาเพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้ พระองค์พระราชทานให้ วันรุ่งขึ้นท้าวสักกเทวราชแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระองค์ก็พระราชทานให้อีก

พราหมณ์ชูชกพา ๒ กุมาร เดินทางไปถึงเมืองเชตุดร พระเจ้าสญชัยทรงเห็นเข้า จึงโปรดให้นำพระราชทรัพย์มาไถ่พระราชนัดดาทั้ง ๒ ไว้ ต่อมาได้ให้พระราชนัดดานำทางไปรับพระเวสสันดรกลับพระนคร

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงพระนคร ฝนแก้ว ๗ ประการได้ตกลงมาทั่วพระนคร พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงบริจาคมหาทานและรักษาอุโบสถศีลตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึงไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

สรุปชาดก

เรื่องในชาดกทั้งหมดเป็นเรื่องที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ บารมีที่บำเพ็ญนั้น คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่าบารมี ๓๐ ทัศ โดยจัดแบ่งเป็นบารมี (บารมีชั้นธรรมดา) ๑๐ อุปมารมี (บารมีชั้นกลาง) ๑๐ และปรมัตถบารมี (บารมีชั้นสูง) ๑๐

ในอรรถกถาจริยาปิฎกได้จัดชาดกเรื่องต่าง ๆ ลงในบารมีทั้ง ๓๐ ทัศ มีนัยโดยสังเขปดังนี้

๑. ทานบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมีในขณะที่เสวยพระชาติ

เป็นพระเจ้าสีวิราช (๒๗/๔๔๙) ทรงบำเพ็ญทานอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร (๒๘/๕๔๗) และทรงบำเพ็ญทานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกระต่ายป่าสสบัณฑิต (๒๗/๓๑๖)

๒. ศีลบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็น พญาช้างฉัตทันต์เลี้ยงมารดา (๒๗/๗๒) ทรงบำเพ็ญศีลอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญานาคภูริทัต (๒๘/๕๔๓) และทรงบำเพ็ญศีลปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสังขปาลบัณฑิต (๒๗/๕๒๔)

๓. เนกขัมมบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอโยฆรราชกุมาร (๒๗/๕๑๐) ทรงบำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นหัตถิปาลกุมาร (๒๗/๕๐๙) และทรงบำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจูฬสุตโสม (๒๗/๕๒๗)

๔. ปัญญาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีในขณะที่เสวย

พระชาติเป็นสัมภวกุมาร (๒๗/๕๑๕) ทรงบำเพ็ญปัญญาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์วิธุรบัณฑิต (๒๘/๕๔๖) และทรงบำเพ็ญปัญญาปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นเสนกบัณฑิต (๒๗/๔๐๒)

๕. วิริยบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญวิริยบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็น พญากปิ (๒๗/๕๑๖) ทรงบำเพ็ญวิริยอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้า

สีลวมหาราช (๒๗/๕๑) และทรงบำเพ็ญวิริยปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติ เป็นพระมหาชนก

๖. ขันติบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญขันติบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นจูฬธัมมปาลราชกุมาร (๒๗/๓๕๘) ทรงบำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นธัมมิกเทพบุตร (๒๗/๔๕๗) และทรงบำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถ-บารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นขันติวาทีดาบส (๒๗/๓๑๓)

๗. สัจจบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสัจจบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสกุณโปตกะ (ลูกนกคุ่ม) (๒๗/๓๕) ทรงบำเพ็ญสัจจอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อน (๒๗/๗๕) และทรงบำเพ็ญสัจจปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุตโสม (๒๘/๕๓๗)

๘. อธิษฐานบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในขณะที่เสวยพระ ชาติเป็นพญากุกกุระ (๒๗/๒๒) ทรงบำเพ็ญอธิษฐานอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมาตังคบัณฑิต (๒๗/๔๙๗) และทรงบำเพ็ญอธิษฐานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเตมิยราชกุมาร (๒๘/๕๓๘)

๙. เมตตาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส (๒๘/๕๔๐) ทรงบำเพ็ญเมตตาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัณหาทีปายนดาบส (๒๗/๔๔๔) และทรงบำเพ็ญเมตตาปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเอกราช (๒๗/๓๐๓)

๑๐. อุเบกขาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัจฉปบัณฑิต (๒๗/๒๗๓) ทรงบำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญามหิส (๒๗/๒๗๘) และทรงบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นโลมหังสบัณฑิต (๒๗/๙๔)

หมายเหตุ เลขหน้าเป็นลำดับเล่มพระไตรปิฎก เลขหลังเป็นลำดับชาดก เช่น (๒๗/๒๗๓) หมายถึงพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ ชาดกเรื่องที่ ๒๗๓)

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติหนึ่ง ๆ มิใช่ว่าจะทรงบำเพ็ญบารมีเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทรงบำเพ็ญทานบารมี หรือทรงบำเพ็ญศีลบารมีอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในชาติเดียวกันนั้นได้บำเพ็ญบารมีหลายอย่างควบคู่กันไป แต่อาจเด่นเพียงบารมีเดียว ที่เหลือนอกนั้นเป็นบารมีระดับรอง ๆ ลงไป เช่น ในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ บารมี คือ

เมื่อพระเวสสันดรประสูติได้ไม่นาน พระองค์ได้กราบทูลพระมารดาว่า จักให้ทาน ขณะมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ทรงดำริที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมดให้เป็นทาน (อัชฌัตติกทาน) เมื่อเสวยราชสมบัติแล้วได้พระราชทานพญาช้างปัจจัยนาคแก่พวกพราหมณ์ และทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน ต่อมาเมื่อถูกเนรเทศให้ไปอยู่ที่เขาวงกตก็ได้ทรงบริจาคพระโอรส พระธิดา และมเหสี และเมื่อเสด็จกลับมาครองราชสมบัติอีกก็ได้ทรงบริจาคทานตลอดพระชนมายุ การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นทานบารมี

ในฐานะเป็นฆราวาส พระเวสสันดรทรงสมาทานรักษาเบญจศีลเป็นนิตย์และทรงสมาทานรักษาอุโบสถศีลทุกวันอุโบสถกึ่งเดือน การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นศีลบารมี

ขณะที่ทรงถือเพศเป็นดาบสอยู่ที่เขาวงกต พระเวสสันดรทรงละกามคุณอย่างเด็ดขาด การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นเนกขัมมบารมี

การดำริที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมดให้เป็นทานก็ตาม การบรรเทาความเศร้าโศก อันเกิดจากการบริจาคพระโอรส พระธิดาด้วยปัญญาก็ตาม การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นปัญญาบารมี

ขณะที่ทรงครองราชสมบัติ พระองค์ได้เสด็จออกโรงทานทั้ง ๖ แห่ง ทุกกึ่งเดือน และขณะที่ทรงถือเพศเป็นดาบสอยู่ที่เขาวงกตนั้น พระองค์ทรงตั้งพระทัยบูชาเพลิง และบำเพ็ญเตโชกสิณอยู่เป็นนิตย์ การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นวิริยบารมี

เมื่อพระราชบิดาทรงเนรเทศให้ออกจากพระนครตามความประสงค์ของชาวเมือง และเมื่อพราหมณ์ชูชกเฆี่ยนตีกุมารทั้ง ๒ ต่อพระพักตร์ พระองค์ทรงอดกลั้นความรู้สึกเหล่านี้ได้ การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นขันติบารมี

พระเวสสันดรทรงปฏิญาณที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมดและพระโอรสพระธิดาให้เป็นทาน การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นสัจจบารมี

เมื่อทรงปฏิญาณอย่างแน่วแน่ ไม่ทำความอาลัยในพระโอรสพระธิดาที่จะทรงบริจาคให้เป็นทาน แม้จะทรงสะดุ้งกลัวต่อเสียงตำหนิติเตียนของหมู่เสวกามาตย์จน

ต้องเสด็จขึ้นไปบนภูเขา แต่เมื่อพระนางมัทรีเสด็จขึ้นไปปลอบแล้ว พระองค์ก็ทรงอธิษฐานใจอย่างมั่นคง การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นอธิษฐานบารมี

การแผ่เมตตาให้แก่ชาวกาลิงคราษฎร์ที่มาขอพระราชทานพญาช้างปัจจัยนาคก็ตาม การแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายอยู่เป็นนิตย์ในระหว่างทรงถือเพศเป็นดาบสประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่เขาวงกตก็ตาม การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นเมตตาบารมี

พระเวสสันดรทรงตัดความเสน่หาในพระโอรสพระธิดาโดยมิได้โกรธแค้นพราหมณ์ชูชกที่มาขอ พร้อมทั้งทรงตั้งพระทัยเป็นกลางโดยมิได้รักหรือชังผู้ใด

การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นอุเบกขาบารมี

ข้อสังเกต

ในคัมภีร์ชาดกทั้ง ๒ ภาคนี้ มีชาดกบางเรื่องที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ก่อนแล้วปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๓๓ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เน้นเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ไว้โดยตรง เทียบเรื่องในชาดกกับจริยาปิฎก ดังนี้

กปิชาดก	(๒๗/๒๕๐,๔๐๔)	ตรงกับ	กปิราชจริยา
กามวิลาปชาดก	(๒๗/๒๙๗)	☐	มัจฉราชจริยา
กุรุธัมมชาดก	(๒๗/๒๗๖)	☐	กุรุธัมมจริยา
จันทกุมารชาดก	(๒๗/๕๔๒)	☐	จันทกุมารจริยา
จัมเปยยชาดก	(๒๗/๕๐๖)	☐	จัมเปยยจริยา
จูฬโพธิชาดก	(๒๗/๔๔๓)	☐	จูฬโพธิจริยา
ชยัททิสชาดก	(๒๗/๕๑๓)	☐	ชยทิสจริยา
เตมิยชาดก	(๒๘/๕๓๘)	☐	มูคปักขจริยา
ธัมมเทวปุตตชาดก	(๒๗/๔๕๗)	☐	ธัมมเทวปุตตจริยา
เนมิราชชาดก	(๒๘/๕๔๑)	☐	เนมิราชจริยา
ภิสชาดก	(๒๗/๔๘๘)	☐	ภิงสจริยา
มหาสุตโสมชาดก	(๒๘/๕๓๗)	☐	สุตโสมจริยา
มหาสุทัสสนชาดก	(๒๗/๙๕)	☐	มหาสุทัสสนจริยา
มหิสชาดก	(๒๗/๒๗๘)	☐	มหิสราชจริยา
มัจฉชาดก	(๒๗/๓๔,๗๕,๒๑๖)	☐	มัจฉราชจริยา
มัณฑัพยชาดก	(๒๗/๔๔๔)	☐	กัณหทีปายนจริยา
มาตังคชาดก	(๒๗/๔๙๗)	☐	มาตังคจริยา
ยุธัญชยชาดก	(๒๗/๔๖๐)	☐	ยุธัญชยจริยา
รุรุมิคราชชาดก	(๒๗/๔๘๒)	☐	รุรุราชจริยา
โลมหังสชาดก	(๒๗/๙๔)	☐	มหาโลมหังสจริยา
วัฏฏกชาดก	(๒๗/๓๕,๑๑๘,๓๙๔)	ตรงกับ	วัฏฏโปตกจริยา

เวสสันตรชาดก	(๒๘/๕๔๗)	□	เวสสันตรจริยา
สสปัณฑิตชาดก	(๒๗/๓๑๖)	□	สสปัณฑิตจริยา
สังขชาดก	(๒๗/๔๔๒)	□	สังขพราหมณจริยา
สังขปาลชาดก	(๒๗/๕๒๔)	□	สังขปาลจริยา
สัจจังกิรชาดก	(๒๗/๗๓)	□	สัจจสวหยปัณฑิตจริยา
สัมโมทมานชาดก	(๒๗/๓๓)	□	วัฏฏโปตกจริยา
สีลวนาคชาดก	(๒๗/๗๒)	□	มาตุโปสกจริยา
สีวิราชชาดก	(๒๗/๔๙๙)	□	สีวิราชจริยา
สุวัณณสามชาดก	(๒๘/๕๔๐)	□	สุวัณณสามจริยา
โสณนันทชาดก	(๒๘/๕๓๒)	□	โสณนันทจริยา
โสมนัสสชาดก	(๒๗/๕๐๔)	□	โสมนัสสจริยา
อกิตติชาดก	(๒๗/๔๘๐)	□	อกิตติจริยา
อโยฆรชาดก	(๒๗/๕๑๐)	□	อโยฆรจริยา
อุรคชาดก	(๒๗/๓๕๔)	□	ภูริทัตตจริยา
เอกราชชาดก	(๒๗/๓๐๓)	□	เอกราชจริยา

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการนำชาดกบางเรื่องไปกล่าวย่อเป็นเชิงเปรียบเทียบไว้ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๓๓ ดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็น ถึงความเชื่อมโยงเนื้อหาอย่างเป็นระบบระหว่างพระไตรปิฎกแต่ละเล่มได้เป็นอย่างดี แม้ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาก็มีการโยงเนื้อหาระหว่างอรรถกถาแต่ละเล่มเช่นเดียวกัน ลักษณะการเชื่อมโยงเนื้อหาดังกล่าวนี้นับเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้สนใจศึกษาเนื้อหาของชาดกที่เชื่อมโยงอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย